

RİTÜELİN MATERYALLEŞMESİ: ALEVİ İNANÇ SİSTEMİ ÖRNEĞİ*

Materialization of Ritual: The Example of Alevi Belief System

Die Materialisierung des Rituals: Das Beispiel des alevitischen Glaubenssystems

Yazan: Prof. Dr. Mehmet ERSAL

Çeviren: Melisa ÖZTÜRK **

ÖZ

Ritüeller bireysel ve toplumsal inanma, algı ve tecrübelerin sembolik ve somut göstergeleridir. Bireylerin ve toplumların doğa ile ilişkileri, doğa içindeki yaşam mücadelesi, doğadaki düzen ve kuralları; insanların çeşitli uygulamalar yaratmasına neden olmuştur. Tüm bu uygulamaların inanç sistemi bağlamında sembolik bir şekilde eyleme dökülmüş halleri ritüel adını alır. Dolayısıyla birey, toplum ve doğa ilişkisi düzlemindeki her değişim, geleneksel ritüel evrenindeki değişimi beraberinde getirir. Göç, kentleşme, teknolojinin gelişmesi, küreselleşme bireye ve topluma dair birçok unsurun değişmesine neden olmaktadır. Toplumların sosyal, kültürel, ekonomik ve dinî hayatlarında etkili olan değişimler; geleneksel bağlamda icra edilen ritüellerde de işlevsel ve yapısal değişikliklere yol açmıştır. Dolayısıyla toplumlarda geleneksel ve sembolik yapısı muhafaza edilerek aktarılan ritüeller; sürekli ve hızla değişen modern toplumlarda anlamsal ve biçimsel değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliklerin temelinde bireyin günümüz sosyoekonomik koşullarına uyum mecburiyeti yer alır.

* Çalışmanın orijinal künyesi için bk. ERSAL, Mehmet (2024). "Materialization of Ritual: The Example of Alevi Belief System". *Millî Folklor*. 143. 28-39

** Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü Alevi Bektaşî Kültürü Anabilim Dalı, melissaozturk1999@gmail.com, ORCID: 0009-0005-1094-8094.

Ritüeller, mitik ve teolojik arka planları ile mensuplarını birçok yönden şekillendiren bir güce sahiptirler. Geleneksel bağlamlı ritüeller özellikle Alevi inanç sisteminin inançsal ve sosyal yapısını belirlemektedir. Alevi toplumu için ritüeller; kültürel ve sosyal değerleri aktaran, mitik ve teolojik arka plan ile inanç sistemini belirleyen bir güce sahiptir. İnanç mensupları, dâhil oldukları sosyokültürel ve ekonomik ortamın tüm bileşenlerini ritüel merkezli öğrenir ve aktarırlar. 1960'lı yıllara kadar Alevi topluluklar bütün siyasi ve sosyal hadiselerle rağmen ritüel merkezli geleneksel inanç sistemlerini ve yaşam tarzlarını sürdürmeyi başarmıştır. Ancak bu tarihten sonraki göç hareketliliği, ritüel merkezli yaşamın hızlı bir şekilde değişmesine ve dönüşmesine neden olmuştur. Göç ile yeni bir yaşam tarzını benimseyen Alevi topluluklar; ritüellerinin öteki tarafından kabul görmemesiyle kültür şoku yaşamıştır. Bu durum onları inançlarını saklamaya ve sosyal yapı içerisinde görünür olmamaya itmiştir. Göç sonrası kentleşmenin etkisiyle yaşanan bu süreç Alevi bireylerin geleneksel inanç sistemlerinin zayıflamasına neden olmuştur. Sivil toplum örgütlerinin gittikçe baskın ve belirleyici olduğu bu dönemde, kentte sivil toplum örgütleri öncülüğünde bir araya gelen Alevilerin yeni hayatlarına dair sosyal ve kültürel talepleri, geleneksel Alevi ritüellerinin değişmesine ve yeniden inşasına neden olmuştur. Bu makalede ritüellerin kent yaşamındaki sosyal ve ekonomik talepler doğrultusunda geleneksel bağlamdan uzaklaşarak değişimi ve yeniden yaratımı Türkiye, Almanya ve Avusturya'da yapılan saha çalışmaları bağlamında tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Ritüel, Kentleşme, Göç, Ritüel Değişimi.

ABSTRACT

Rituals are symbolic and physical elements of beliefs and experiences. Individuals' and societies' relationships with nature and struggle for survival within nature have led to the creation of various practices. All these practices, when manifested symbolically within the context of belief systems, are called rituals. Therefore, every change in the relationship between the individual, society, and nature results in a change in rituals. Migration, urbanization, technological advancement, and globalization cause many elements concerning individuals and society to change. Changes that affect societies' social, cultural, economic, and religious lives have led to functional and structural changes in rituals performed within the traditional context. Thus, rituals passed down in traditional societies with their traditional and symbolic structures have undergone semantic and formal changes in rapidly changing modern societies. At the core of these changes lies the necessity for individuals to adapt to contemporary socio-economic conditions. Rituals has a power that shapes community in many ways with their mythic and theological backgrounds. Rituals determine the doctrinal and social structure of Alevi belief system. For the Alevi community, rituals hold the power to transmit cultural and social values, as well as to define the belief system with its mythic and theological background. Traditional Alevi rituals shape the entire lives of their followers. Members of the faith learn and transmit all components of their socio-cultural and economic environment through ritual-centered practices. Despite all political and social events, Alevi communities managed to sustain their ritual-centered traditional belief systems and lifestyles until the 1960s. However, migration after this period rapidly led to the transformation and alteration of ritual-centered life. Alevi communities experienced a culture shock due to their rituals not being accepted by the "other"s. This situation compelled them to conceal their beliefs and remain invisible. The process experienced after migration and urbanization has resulted in the weakening of traditional belief systems among Alevi individuals. During this period where non-governmental organizations are increasingly dominant and influential, the social and cultural demands of Alevi communities who come together under the leadership of non-governmental organizations in the city have led to the transformation and reconstruction of traditional Alevi rituals. Therefore, the traditional structure and rituals of the Alevi belief system have undergone a transition from their traditional context to a new world influenced by factors such as migration, urbanization, modern life, and the rejection of dominant authority. This article discusses the change and re-creation of rituals away from the traditional context in urban life following social and economic demands in the context of fieldwork conducted in Türkiye, Germany, and Austria.

Keywords: Alevism, Ritual, Urbanization, Migration, Ritual Transformation.

ZUSAMMENFASSUNG

Rituale stellen symbolische und konkrete Ausdrucksformen individueller und gesellschaftlicher Glaubensvorstellungen, Wahrnehmungen und Erfahrungen dar. Das Verhältnis von Individuum und Gesellschaft zur Natur, ihr Überlebenskampf innerhalb der natürlichen Umwelt sowie die Beobachtung von Ordnung und Gesetzmäßigkeiten in der Natur haben zur Entstehung vielfältiger Praktiken geführt. Die symbolisch ins Handeln überführten Ausprägungen dieser Praktiken innerhalb eines Glaubenssystems werden als Rituale bezeichnet. Folglich zieht jede Veränderung im Verhältnis von Individuum, Gesellschaft und Natur auch Veränderungen innerhalb des traditionellen Ritualgefüges nach sich. Migration, Urbanisierung, technologische Entwicklungen und Globalisierung bewirken tiefgreifende Veränderungen in Bezug auf Individuum und Gesellschaft. Diese Wandlungsprozesse, die das soziale, kulturelle, wirtschaftliche und religiöse Leben beeinflussen, haben sowohl funktionale als auch strukturelle Veränderungen traditionell praktizierter Rituale hervorgebracht. Rituale, die in traditionellen Gesellschaften unter Bewahrung ihrer symbolischen Struktur weitergegeben wurden, unterliegen in modernen Gesellschaften, die von kontinuierlichem und beschleunigtem Wandel geprägt sind, bedeutenden inhaltlichen und formalen Transformationen. Im Zentrum dieser Veränderungen steht der Anpassungszwang des Individuums an die gegenwärtigen sozioökonomischen Bedingungen. Aufgrund ihres mythischen und theologischen Hintergrundes besitzen Rituale die Kraft, ihre Trägergemeinschaften in vielfältiger Weise zu prägen. Insbesondere im alevitischen Glaubenssystem bestimmen traditionell eingebettete Rituale sowohl die religiöse als auch die soziale Ordnung. Für die alevitische Gemeinschaft fungieren Rituale als zentrale Instanzen der Weitergabe kultureller und sozialer Werte und tragen zugleich durch ihre mythischen und theologischen Grundlagen zur Konstitution des Glaubenssystems bei. Die Angehörigen des Glaubens lernen und vermitteln sämtliche Elemente ihres sozio-kulturellen und ökonomischen Umfeldes in einem ritualzentrierten Kontext. Bis in die 1960er Jahre gelang es den alevitischen Gemeinschaften trotz politischer und gesellschaftlicher Herausforderungen, ihre ritualzentrierten traditionellen Glaubens- und Lebensformen aufrechtzuerhalten. Die Migrationsbewegungen, die in der Folge stattfanden, führten jedoch zu tiefgreifenden Veränderungen und Transformationen dieser ritualzentrierten Lebensweise. Im Zuge der Migration und der Anpassung an neue Lebensformen erlebten viele Aleviten einen Kulturschock, da ihre Rituale vom Rest der Gesellschaft nicht akzeptiert wurden. Dies führte dazu, dass sie ihren Glauben verbargen und ihre Sichtbarkeit im öffentlichen Raum einschränkten. Der durch Urbanisierung verstärkte Wandel nach der Migration

trug zu einer Schwächung traditioneller Glaubensstrukturen bei. In einer Phase, in der zivilgesellschaftliche Organisationen zunehmend an Einfluss gewannen, führten die sozialen und kulturellen Bedürfnisse der in städtischen Räumen lebenden Aleviten, die sich unter dem Dach solcher Organisationen zusammenschlossen, zu einer Veränderung und Neugestaltung traditioneller alevitischer Rituale. Der vorliegende Beitrag diskutiert diese Prozesse der Transformation und Rekonstruktion von Ritualen, die sich unter dem Einfluss sozialer und wirtschaftlicher Anforderungen des urbanen Lebens zunehmend von ihrem traditionellen Kontext lösen. Die Analyse stützt sich dabei auf Feldforschungen, die in der Türkei, in Deutschland und in Österreich durchgeführt wurden.

Schlüsselwörter: Alevitentum, Ritual, Urbanisierung, Migration, Ritualwandel.

Giriş

Ritüellere yönelik akademik ve bilimsel ilgi, 19 ve 20 yüzyıllardan itibaren giderek artmıştır. Ritüellerin işlevleri ilk olarak dinin kökenine dair tartışmalar çerçevesinde ele alınmış, ardından 19. yüzyılda toplumsal yönüyle incelenmiştir. Ritüel çalışmalarında, ritüelleri toplumsal ve kültürel olgular olarak değerlendiren farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Ritüeller din, kültür, toplum ve birey gibi kavramlar çerçevesinde ele alınmış; sosyolojik, psikanalitik, antropolojik ve fenomenolojik bakış açılarıyla değerlendirilmiştir. Bu çalışmaların büyük bir kısmı, çoğunlukla ilkel ve ezoterik olarak tanımlanan toplumlar üzerinden yürütülmüştür. Ritüellerin özellikleri, işlevleri, ortaya çıkış koşulları, kökenleri ile gelenek, din, büyü ve mit gibi kavramlarla kurduğu ilişki, söz konusu geleneksel toplumlardan derlenen ritüeller üzerinden tartışılmıştır.

Sözlü kültürün yoğun biçimde varlığını sürdürdüğü geleneksel toplumlarda ritüellerin çeşitliliği, devamlılığı ve aktarımı, modern toplumlara kıyasla daha güçlüdür. Wach (1987: 7), ilkel toplumlarda mitlerin ve ritüellerin toplumsal yapının bir yansıması olduğunu ifade eder. Ritüellerin geleneksel toplumlarda daha görünür bir yapıya sahip olması, çağdaş modern toplumlarda yer alan ritüel pratiklerine yönelik çalışmaların daha sınırlı kalmasına yol açmıştır. Göç, kentleşme, teknolojik gelişmeler, küreselleşme ve bireyler ile toplumları etkileyen hızlı değişimler, ritüellerin anlamsal ve yapısal biçimlerini dönüştürmüştür. Bu nedenle geleneksel toplumlarda sembolik anlamlarını ve geleneksel yapısını koruyarak aktarılan ritüeller, hızlı değişim gösteren modern toplumlarda anlamsal ve biçimsel dönüşümler yaşamaktadır. Bu değişimlerin temelinde, bireylerin günümüz sosyoekonomik koşullarına uyum sağlama zorunluluğu yer almaktadır. Ritüeller, her deneyimin kolektif bilgiye hizmet etmesi sebebiyle birey ile toplum arasındaki karşılıklı etkileşimin en somut görünümünü oluşturur. Ritüeller; bireysel ve toplumsal inançların, algıların ve tecrübelerin sembolik ve maddi yansımalarıdır. Bireylerin ve toplulukların doğa ile kurduğu ilişki, doğa içerisindeki gerçekliği algılama biçimleri, doğaya karşı geliştirdikleri korunma yöntemleri, doğaya dair gözlemleri ve doğa içinde varlığını sürdürebilmek adına oluşturdukları kurallar, çeşitli uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kutsal anlatılar doğrultusunda sembolik biçimde icra edilen bu uygulamalar ritüel olarak adlandırılır.¹ Bu nedenle birey, toplum ve doğa arasındaki ilişkiler düzleminde meydana gelen her değişim,

1 Durkheim (1995: 35), ritüelin zorunlu olarak kutsal ile bağlantılı olduğunu ve kutsaldan bağımsız bir ritüelin var olamayacağını ifade etmektedir. Mit ve ritüel ilişkisine dair ek kaynaklar için bk. Segal, 1980; Bell, 1992; Bell, 1997; Eliade, 2021.

ritüel icralarında da bir değişimi beraberinde getirir. Dartiguenave, ritüeli anlamını ve yapısını tamamlamış bir anlatı biçimi olarak değerlendirmeyi, aksine ritüelin kendisini güncelleyerek varlığını sürdürdüğünü ileri sürer (Kasap, 2021: 127). Bu doğrultuda ritüeller, doğayı ve doğal olanı kültürel bir çerçeve içerisinde anlamlandırma süreci olarak değerlendirilebilir ve koşullar değiştikçe dönüşüm geçirir. Bu makale, Alevi inanç sistemi içerisinde dinî, toplumsal, kültürel ve ekonomik alanlarda belirleyici ve yönlendirici bir etkiye sahip olan ritüellerde meydana gelen değişimleri incelemektedir. İnceleme özellikle kent ortamında sivil toplum kuruluşlarının etkisiyle ortaya çıkan dönüşümler üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışmada ayrıca, modern kent yaşamının ortaya çıkardığı koşullar sonucunda ritüellerin temel unsurlarının, inançsal ve teolojik kaygılardan çok ekonomik gereksinimler doğrultusunda yeniden tanımlandığı tartışılmaktadır.

Ritüeller, mitik ve teolojik arka planları aracılığıyla mensuplarını birçok açıdan biçimlendiren bir güce sahiptir. Özellikle Alevi inanç sisteminin inançsal ve toplumsal yapısını belirleyen temel unsurlar arasında yer alırlar. Alevi toplumunda ritüeller; kültürel ve toplumsal değerlerin aktarımını sağlayan, mitik ve teolojik arka planı aracılığıyla inanç sistemini şekillendiren ve toplumsal düzeni sürdüren bir işleve sahiptir. Bu bağlamda Alevi ritüellerinin, inanç topluluğuna mensup bireyin yaşamının bütününe biçimlendirdiği ifade edilebilir. Alevi toplumu içerisinde ritüellerin gücünü daha da pekiştiren temel unsur, geleneksel ve kapalı toplumsal yapıdır. Ritüeller tarafından şekillenen toplumsal ve inanç düzeninin bir parçası olan Alevi birey için “öteki” ile arasındaki sınırlar da bu geleneksel toplumsal yapı tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle inanç mensupları, içerisinde yer aldıkları sosyokültürel ve ekonomik çevreye ait bütün kültürel unsurları ritüel merkezli bir anlayışla öğrenmekte ve aktarmaktadır.

Alevi toplulukları, 1960'lı yıllara kadar ritüel merkezli inanç sistemlerini sürdürmüştür. Bu tarihten sonra yaşanan göç hareketleri, Alevi toplulukları üzerinde büyük etkiler meydana getirmiş; geleneksel ve ritüel merkezli inanç sisteminde hızlı değişim ve dönüşümlere yol açmıştır. Göç ile birlikte yeni bir dünyayla karşılaşan Alevi toplulukları, ritüellerinin “öteki” tarafından kabul görmemesi sebebiyle kültürel bir şok yaşamış ve bu durumu inançlarını gizleyerek aşmaya çalışmıştır. Göç sonrasında yaşanan süreç, Alevilerin ritüeller ve geleneksel yapı ile kurduğu bağın zayıflamasına neden olmuştur. Kentleşme süreci içerisinde inançlarını korumaya çalışan Alevi toplulukları, yaklaşık otuz yıldır geleneksel ritüel merkezli Alevi inanç sistemini aktarmakta güçlük yaşamaktadır. Dede ile talip arasındaki ilişki, kutsal mekân ile birey

arasındaki bağ ve inanç ortamına katılımı sağlayan ikrar ile musahiplik aşamaları hızlı bir şekilde ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu süreçle birlikte Alevilik, inanç temelli bir yapıdan kimlik, ideoloji ve etnisite ekseninde örgütlenen kent merkezli bir yaşama doğru dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Aleviler, başka topluluklarla (Sünni, Şafii, Şii ve yurt dışında karşılaşılan diğer inanç toplulukları gibi) kültürel veya siyasal çatışmalar yaşamışlardır. Bu durum, kültürel, siyasal ve etnik ayrışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Aynı süreç, Alevilerin dinî varlıklarını sürdürürken kendi iç farklılıklarını da tartışmaya başladıkları yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. Alevi toplumunun yeni dünyada inşa etmeye çalıştığı Alevilik anlayışı, geleneksel bağlamından uzaklaşmıştır. Başka bir ifadeyle Alevilik, ocaklar ve ritüeller etrafında şekillenen geleneksel bir inanç sisteminden, Alevi sivil toplum kuruluşları ve öne çıkan kişiler tarafından biçimlenen bir yapıya dönüşmüştür.² Geleneksel bağlam içerisinde vurgu dinî düzene yapılırken bu yeni yapılanmada ekonomik ve toplumsal gereksinimler ön plana çıkmaktadır. Kent ortamında inanç sisteminin geleneksel yapısı korunamamış ve daha önce ritüellere ayrılan ekonomik kaynaklar, modern yaşamın farklı ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Ritüellerin büyük bir kısmı icra sürecinde yüksek ekonomik kaynak gerektirmemektedir ancak kapsamlı ve karmaşık bazı ritüeller zaman zaman ciddi maddi destek ihtiyacı doğurabilmektedir. Özellikle kent ortamlarında bu tür durumlarda, ritüelin geleneksel icra bağlamından çok ritüele katılan bireylerin elde edeceği faydaların öncelendiği görülmektedir. Metcalf (1981: 563), “ritüelin ekonomi ile uzlaşmak zorunda kaldığını” ifade etmektedir. Ritüellerin ekonomi ile uyum sağlama eğilimi, kent Aleviliğinde ekonomik kaygılar doğrultusunda ritüellerin geleneksel bağlamından uzaklaşarak yeniden inşa edilmesine yol açmıştır. Bu çerçevede ritüel değişimleri; kutsal mekânlarda meydana gelen işlevsel ve yapısal dönüşümler, ritüellerde kullanılan metinlerin ekonomik işlev ve kullanım biçimlerindeki değişimler ile toplumsal ve ekonomik gereksinimler doğrultusunda oluşturulan, geleneksel bağlamdan uzak ritüel kurguları üzerinden açıklanabilir.

Clifford Geertz’in ritüellerin yapı ve anlamındaki değişimlere yönelik saha çalışması, ritüel dönüşümünün temel nedenlerini anlamak açısından önemli bulgular sunmaktadır. Geertz (1957), Güneydoğu Asya topluluklarından biri olan

2 Makalenin ritüel ve ritüelin materyalleşmesi konusuna odaklanması ve derginin yazım kurallarında belirtilen kelime sınırı sebebiyle göç ve kent ortamı bağlamında Aleviliği ele alan çalışmalar üzerinden genel bir değerlendirme yapılmamıştır. Çok sayıda çalışma; göç, kentleşme ve örgütlenme konularına yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları için bk. Okan, 2004; Yıldırım, 2012; Langer, 2015; Salman, 2018.

Cava toplumu üzerinden ritüel değişimini inceleyerek toplumsal, kültürel ve ritüel alanlardaki dönüşümleri araştırmaktadır. Geertz'in çalışması, on yaşındaki bir çocuğun ani ölümü sonrasında gerçekleştirilen cenaze törenini temel almaktadır. Geertz, makalesinde Cava toplumuna ait geleneksel ritüellerin bu olay sırasında beklenen süreçleri ve sonuçları ortaya çıkaramaması üzerinde durmaktadır. Geertz, gözlemlenen bu durumun temel nedenlerini toplumsal ve kültürel bağlam içerisinde açıklamaya çalışmıştır. Geertz'e (1957: 35) göre ritüelin başarısızlığının nedenlerini anlayabilmek için, Cava toplumunun son yüzyıl içerisinde yaşadığı bütün sosyokültürel değişimleri bilmek ve kavramak gerekmektedir. Geertz (1957: 33), E. R. Leach'in "Biz işlevselciler ilke olarak 'tarih karşıtı' değiliz; mesele yalnızca tarihsel materyali kendi kavramsal çerçevemize yerleştirmemizdir." şeklindeki ifadesinden hareketle işlevselciliği eleştirmektedir. Ona göre tarihsel materyali daha etkili biçimde değerlendirebilmenin yolu, insan yaşamının kültürel ve toplumsal yönlerini birbirinden bağımsız biçimde değiştirebilen fakat karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan unsurlar olarak ele almaktan geçmektedir. Geertz'e göre ritüel değişimlerinin temel itici gücü, söz konusu toplumsal ve kültürel yapılar arasında ortaya çıkan bu "radikal kopuşlarda" yatmaktadır. Geertz (1957: 49), bu kopuşları "Cava kampongu, üyelerinin bir yandan büyük ölçüde kentleşmiş seçkinler ile diğer yandan geleneksel yapısını koruyan köylüler arasında kaldığı geçiş niteliği taşıyan bir toplumu temsil etmektedir." ifadesiyle açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle Cava toplumunun içinde bulunduğu toplumsal yapı kentleşmiştir ancak kültürel düzlemde bağlı kaldıkları inanç biçimleri, ifade kalıpları ve değerler, kentli seçkinlerin yapısından farklılık göstermektedir. Ona göre geçiş toplumu olarak tanımladığı bu yapıda, bütünüyle kentleşmiş seçkinler ile geleneksel düşünce yapısını sürdüren köylüler arasındaki çatışma, Cava toplumundaki ritüel değişiminin temel nedenini oluşturmaktadır. Bu çatışma, ritüellerin icrası sırasında anlamsal bir belirsizlik ortaya çıkarmaktadır. Böylece ritüel sembollerinin dinî, siyasal ve seküler özellikleri, katılımcıların ritüelin temelindeki asli anlamı kavrayamamasına ve bu anlamı yeniden üretememesine yol açmaktadır. Başka bir ifadeyle ritüelin temelinde yer alan mitin unutulması ya da hatırlanmaması, katılımcıların ritüelin gerçek anlamı konusunda belirsizlik yaşamasına neden olmaktadır. Günümüzde kent ortamında yaşayan ve geleneksel bağlamından uzaklaşan Alevi ritüelleri de benzer nedenlerle açıklanabilir. Geleneksel yapıda gündelik yaşamı düzenleme yetkisine sahip olan ritüeller, göç ile birlikte yeni bir dünyanın kurulması ve toplumsal öz denetim gibi çeşitli sebepler sonucunda kent ortamına taşınamamıştır. Daha açık bir ifadeyle kentlerde modern, seküler ve çağdaş yaşamı koruma ve aktarma göreviyle

tanımlanan Alevilik içerisinde, kırsal yaşamı simgeleyen ritüeller zamanla dışlanmaya başlamıştır. Mitik ve teolojik temeller üzerine kurulan ritüel pratikleri, seküler yaşamı ve modern toplum düzenini kapsayacak biçimde yeni dünyaya uyarlanamamıştır. Bu yeni dünyanın özellikleri arasında geleneksel çevre ile bağın kopması, hiyerarşik dinî statülerin (dede-talip vb.) yeni dünya içerisinde konumlandırılmaması ve toplumsal ile kültürel alanlar üzerinde devlet otoritesinin kontrolünde bulunan baskın inanç sisteminin belirleyici hâle gelmesi yer almaktadır. Bütün bu özellikler, Alevilerin geleneksel bağlamdan uzaklaşmasına ve toplum içerisinde dinî yönlerini görünür biçimde ifade edememesine yol açmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının öncülüğünde bir araya gelen Alevi toplulukları, kendi iç farklılıklarından kaynaklanan tartışmaları (ritüel çeşitliliği, etnisite, dil ve kültürel ayrımlar gibi) ve güncel siyasal ile ideolojik tartışmalara katılımlarını güçlü biçimde görünür hâle getirmiştir. Bu süreçte hem inanç sisteminin geleneksel ritüellerini hem de “öteki”ne (Sünni geleneğe) benzeyen ritüel ve ortaklıkları reddeden, kent ortamına uygun ve uygulanabilir ritüellerin oluşturulmasında belirgin bir artış yaşanmıştır. Bu nedenle Alevilik açısından bir geçiş dönemi olarak tanımlanabilecek bu süreç, aynı zamanda geleneksel yapıdan kopuşu da simgelemektedir. Bu dönem, kırsal alanda varlığını sürdüren geleneksel yapının karşısında, kent ortamında kurumsallaşan yeni bir Aleviliğin inşa süreci olarak değerlendirilebilir. Shankland (2006), Anadolu’da gerçekleştirdiği saha çalışmasına dayanarak “modernleşme” ve “gelişme” olarak tanımlanan süreçlerin Anadolu’daki Alevi toplulukları içerisinde ortaya çıkardığı toplumsal değişimleri ve güç çatışmalarını ele almıştır. Bu değişimleri, “Social Change and Culture: Responses to Modernization in an Alevi Village in Anatolia” (Toplumsal Değişim ve Kültür: Anadolu’daki Bir Alevi Köyünde Modernleşmeye Verilen Tepkiler) adlı makalesinde ekonomik, siyasal ve demografik nedenler çerçevesinde incelemiştir. Shankland (2006: 87), geleneksel olarak inanç sistemlerini kırsal ve kapalı topluluklar içerisinde sürdüren Aleviler açısından modern toplumun bir parçası hâline gelmenin, yeni bir durum olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre Alevilerin modern yurttaşlar hâline gelebilmeleri için içe dönük bir yapı yerine, dışa açık bir yapıya yönelmeleri gerekmektedir. Alevi bireylerin yaşadığı bu çelişki, geleneksel inanç sistemlerini modern Türk devletinin ideolojisiyle uzlaştırma eğilimini ortaya çıkarmaktadır. Ancak devletin Alevi topluluklarına yönelik etik yaklaşımının, köylülerin kendi etik anlayışıyla örtüşmemesi (Shankland, 2006: 83), modern bağlam içerisinde Alevi topluluklarının değişimini gerekli kılan başka bir neden olarak değerlendirilebilir.

Ekonomik ve Toplumsal Talepler Doğrultusunda Geleneksel Alevi Ritüellerinin Yeniden İnşası

Kutsal mekânlar, her dönemde bireylerin ve toplumların yaşamının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Antik dönemlerden günümüze kadar inanç sistemlerinde ve yaşam biçimlerinde meydana gelen bütün değişimlere rağmen insan yaşamındaki önemini sürdürmüştür. İnsanın doğanın oluşturabileceği tehlikelere karşı korunmasız olması, kutsal ile temas kurma yönelimini ortaya çıkarmış, bu durum kutsalın mekânda tezahür ettiği düşüncesine ve “mekânın kutsallaştırılması” anlayışına zemin hazırlamıştır. Assmann (2015: 68), “mekânsallaştırma”yı belleğin temel aracı olarak değerlendirmiş ve hatırlama kültürü içerisinde mekânın toplumsal ve kültürel belleği güçlendiren önemli rolünü vurgulamıştır. Kutsala yaklaşma ya da kutsal ile temas kurma isteği sonucunda icra edilen ritüeller, inanç sistemlerinin ve geleneksel bağlamın belirlediği mekânlarda gerçekleştirilmekte ve inanç mensupları tarafından özel kabul edilen alanlarda uygulanmaktadır.

Alevi inanç sisteminin kurumsal yapısı, kutsallığa ilişkin unsurları ritüeller ve temel dinamikler doğrultusunda belirlemiştir. Kurumsallaşmanın merkezinde kutsal inanç önderi yer almaktadır. İslamiyet’in kabulüyle birlikte eski Türk inanç sisteminde kutsal ile iletişim kuran ya da bu iletişimi sağlayan kişinin rolü, velâyet ve nübüvvet kavramlarını taşıyan veli kültü ile yer değiştirmiştir. Peygamber soyundan geldiğine inanılan ocak kurucuları ve onların soyundan gelenler, kutsal kişilerin rolünü devralmıştır. Dede, kutsal soydan gelmesinin yanında kutsal hafızayı taşıyan kişi olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple kutsal bir niteliğe sahiptir. Ocakları kuran karizmatik inanç önderleri, kutsalı temsil eden ve velâyet taşıdığına inanılan kişiler ile onların türbeleri kutsalın bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu kişilerin yaşadığı evler ve çoğu zaman bu evlerin devamı niteliğinde inşa edilen cemezleri de kutsal sayılmaktadır. Bu kutsal mekân, kutsal özellik taşıyan semboller ve nesnelere aracılığıyla şekillenmiştir. Dede de ziyaret ettiği mekânları kutsallaştırabilen bir kişi olarak değerlendirilmektedir.

Fotoğraf 1. Alevi inanç sisteminde kutsal mekân olarak cemevlerinin geleneksel mimarisine örnekler

Ritüeller, kutsalın toplumsallaşmasını sağlayan temel yapılardan biri olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2008: 271). Eliade'ye (2018: 26-27) göre mitler, tanrıların, kahramanların ya da ataların gerçekleştirdiği eylemlerin ritüeller aracılığıyla yeniden canlandırılmasını sağlayan bir tekrar gücüne sahiptir. Bu bağlamda Kırklar Cemi, Alevi teolojisinin mitik kökeninde yer almaktadır. Ritüeli oluşturan, aktaran ya da icra eden kişiler de inanç bakımından kutsal bir nitelik taşımaktadır. Kırklar Cemi'nin ilk kez gerçekleştirildiğine inanılan mekânlar da kutsal kabul edilmektedir. Kırklar'ın cem yürüttüğü yer, bu mekânın hizmetlileri ve mekân içerisindeki bölümler kutsal sayılmaktadır. Kırklar'ın bir araya gelip cem yürüttüğüne inanılan kutsal tepeler, pınarlar ve ağaçlık alanlar gibi yerler de kutsal mekânlar arasında değerlendirilmektedir. Ritüel aracılığıyla kutsal mekânın ve kutsal zamanın oluşturulması, inanç sisteminin sürekliliği ve bireyin kutsal yolculuğunu hatırlaması açısından önem taşımaktadır. Bu kutsal bütünlükten uzaklaşılması, bireyin kutsal bütünün bir parçası olmasını engellemektedir. Bu kopuş ise geleneksel ritüel ortamından uzaklaşarak işlevsel kaygılar doğrultusunda şekillenen yeni yönelimlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Göç aracılığıyla kent ortamında yeniden kurulan Alevi inanç sistemi bağlamında, mekânlarda kutsal mekân işlevlerinin eksik kaldığı ve bu alanların ritüel merkezli bir anlayışla inşa edilmediği görülmektedir. Cemevlerinin kuruluş süreci toplumsal ve ekonomik kaygılar doğrultusunda şekillenmektedir. Bu mekânların tabelalarında "cemevi" ifadesi yer alsa da büyük bir kısmında yalnızca cem ritüelinin icrasına ayrılmış özel bir alan bulunmamaktadır. Yeni mekânlar; düğün salonu ve cenaze hizmetleri merkezli maddi ve toplumsal gereksinimler doğrultusunda kurulmakta ve inşa edilmeye devam etmektedir. Kutsal figürün rolü ve işlevleri değişime uğramıştır.

Ocak merkezli dinî yapıdan uzaklaşarak geleneksel bağlamdan kopuk biçimde sivil toplum kuruluşları tarafından belirlenen bir yapıya geçilmektedir. Ritüeller; birey, ideoloji ve etnisite merkezli bir biçimde dönüştürülmektedir. Bu değişim, birçok yerde ritüel araçlarının ortadan kalkmasına ve ritüelin toplumsal yapıyı şekillendirme işlevini kaybetmesine yol açmaktadır. Ritüeller, kutsal bağlamdan koparak kapitalizmin bir kaynağı hâline gelmiştir.

Fotoğraf 2. Modern bağlam içerisinde işlevsel kaygılar doğrultusunda inşa edilen kırsal cemevleri (Türkiye)

Fotoğraf 3. Duisburg'da işlevsel kaygılar doğrultusunda fabrikadan cemevine dönüştürülen mekânlar (Almanya)

Kentleşme ve göç süreciyle ortaya çıkan sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kutsal mekânların oluşturulması farklı bir anlayış doğrultusunda gerçekleşmiştir. Alevi sivil toplum kuruluşlarının mekân arayışı, yalnızca bir inanç alanı oluşturma çabasından kaynaklanmamakta aynı inanç ve kökene sahip kişilerin bir araya gelmesi ve sosyalleşmesi amacıyla da şekillenmektedir. Bu nedenle ilk dönem mekânları, doğrudan inanç mekânı olarak tanımlanmaktan çok lokal ya da kafe benzeri alanlar olarak nitelendirilebilecek bir yapıda ortaya çıkmış ve sosyalleşme ihtiyacından doğmuştur. Yaşamları göç ile şekillenen insanlar, bu mekânlarda benzer düşünce yapısına sahip kişilerle bir araya gelerek kendi memleketlerindeki kültürel çevreyi yeni yaşam alanlarına taşımayı amaçlamıştır. Bu mekânlar, yılın büyük bölümünde erkeklerin bir araya gelip oyun oynadığı ve sosyalleştiği alanlar işlevi kazanmıştır. Topluluğun bir araya geldiği günler ise kutsal zamanlar ve millî kutlama günleri etrafında belirlenmiştir.

Mekânlar çoğunlukla küçük dükkânların, dairelerin veya terk edilmiş sanayi tesislerine ait yapıların kiralanmasıyla oluşturulmuştur. Bu mekânların giderleri, lokalden elde edilen gelirler ve üyelerin aidatlarıyla karşılanmıştır. İlerleyen dönemlerde ise sivil toplum kuruluşlarının mekân satın alma girişimleri aracılığıyla mekânlar edinilmiştir. Bu mekânlar, yıllar boyunca toplumdan toplanan ortak borçlar, hissedarlık sistemi ya da birkaç kişinin borçlanması yoluyla sağlanan maddi kaynaklarla satın alınmıştır. Mekânların birçok işi de (tadilat ve altyapı çalışmaları gibi) inanç sistemine mensup bireyler tarafından gerçekleştirilmiştir. Özellikle Avrupa'da bu mekânların büyük çoğunluğu terk edilmiş sanayi tesislerinden oluşmaktadır. Bu alanların oluşturulmasında dinî mekân kurgusu ön planda tutulmamıştır. Ritüeller kutsal zaman dilimlerinde icra edilirken mekânın en büyük salonuna halılar, kilimler vb. serilmiş ve ritüeller burada gerçekleştirilmiştir. İlk dönemde edinilen mekânların temel işlevi toplumsal ihtiyaçlara yöneliktir. Bu bağlamda sosyalleşme alanı olan lokaller, mekânın vazgeçilmez unsuru olarak ön plana çıkmıştır. Ancak "kutsal", dünyevi ve sıradan olandan aşkın bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Wach, 1987: 13). Alevi inanç sisteminin geleneksel yapısında görülen ve kutsalın ayrı bir konumda tutulduğu kutsal mekân anlayışının aksine kentin toplumsal ve ekonomik kaygılarından etkilenen, inancın önemini zayıflatan "modern" anlayış, kutsal mekânların gündelik ve sıradan yaşam ile iç içe geçtiği yeni bir durum ortaya çıkarmıştır. Daha sonraki süreçte ise yaşamın geçiş dönemlerine ait ritüel ve törenlerin gerçekleştirileceği mekân ihtiyacı öncelik kazanmıştır. Bu nedenle düğün ve cenaze hizmetlerinin yürütülebileceği büyük salon biçimindeki mekânlara öncelik verilmiştir. Terk edilmiş

sanayi tesislerinin yemekhaneleri düğün salonu olarak kullanılmış, ofis bölümleri bulunan alanlar ise lokal ve yönetim odalarına dönüştürülmüştür. Bu tesislerin bodrum katları ya da uygun bölümleri de cenaze hizmetleri için “gasilhane” olarak düzenlenmiştir. Bu işlevsel bakış açısı, dinî kurum olarak örgütlenen yapının gündelik ihtiyaçları önceleyen bir yapı doğrultusunda ilerlemesine yol açmıştır. İlk dönemde dinî mekânlar bu anlayış doğrultusunda kurulmuş ve tasarlanmıştır. Özellikle 2000’li yıllardan itibaren ise yeni mekânlar oluşturmak amacıyla yeni binalar inşa edilmiştir. Bu yapılara bakıldığında, büyük bir kısmının ilk dönem yapılarında olduğu gibi lokal, düğün salonu ve cenaze hizmetleri merkezli biçimde inşa edildiği görülmektedir. Bunların çoğunda bağımsız bir “cemevi” alanı oluşturulmamıştır. Bu nedenle birçok mekân, kutsal mekân kimliğiyle inşa edilmemiş ve dinî bir mimariye sahip olmamıştır. Büyük bir kısmı sıradan çok katlı yapılardan oluşmaktadır. Bazılarında ise ikili bir yapısal kurgu yer almaktadır. Bir tarafta cemevi binası bulunurken diğer tarafta sosyal tesisler yer almaktadır.

Maddi nedenler ve toplumun dinî bağlamdan maddi bağlama yönelmesi, yapıların bu şekilde inşa edilmesinde rol oynamıştır. Bu mekânların bütün giderleri, düğün salonu ve cenaze hizmetlerinden elde edilen gelirlerle karşılanmaktadır. Bu nedenle söz konusu hizmetlere öncelik verilmiştir. Birçok kurumda düğün salonları özel işletmecilere devredilmiştir. Bu durum, bir bakıma inanç mekânının işletmeciler tarafından yönetilen tesislere dönüşmesine yol açmıştır. İşletmecilere kiralanın mekânlar, alanın Alevilere ait toplumsal bir mekân olma niteliğini zayıflatmıştır. Düğün salonunu işleten kişi, ücretini ödeyen herkese salonu kiralayabilmektedir. Bazı işletmecilerle yapılan anlaşmalarda ise üyelere belirli oranlarda indirim sağlanması kararlaştırılmıştır. İlk dönem kurumsallaşma sürecinde geleneksel ritüel ve kültürel evren belirleyici bir unsur olurken ilerleyen süreçte kurumun sunduğu imkânlar ön plana çıkmıştır. Birçok üye, düğün salonu ve cenaze hizmetlerinden yararlanabilmek amacıyla üyeliğini sürdürmektedir. Bu durumun en açık göstergesi ise kutsal zamanlarda mekâna gelen üye sayısı ile düğün veya cenaze hizmetleri sırasında gelen üye sayısı arasındaki farklılıktır. Bu durumu yaptığımız görüşme ve gözlemler sırasında tespit ettik. Kutsal zamanlarda sivil toplum kuruluşları tarafından düzenlenen dinî ve bilimsel etkinliklere katılım oranı, toplam üye sayısına kıyasla oldukça düşük kalmaktadır. Buna karşılık düğün, cenaze ve halk oyunları geceleri gibi etkinliklerde bu sayı artış göstermektedir. Alevî inanç sistemi açısından cemevlerinde ritüellere katılımın en yoğun olduğu dönemlerden biri kabul edilen Muharrem etkinliklerine katılmak ve konferans vermek amacıyla “Köln Hacı Bektaş Veli Cemevi, Duisburg

Alevi Toplumunu Cemevi, Hamm Alevi Kültür Birliği, Darmstadt Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi'ne davet edildim. Bin kişiden fazla üyeye sahip olmalarına rağmen belirtilen dönemde etkinliklere katılan kişi sayısı bu cemevlerinin toplam üye sayısına kıyasla oldukça düşük kalmıştır. En yoğun günlerden biri olan Aşure Günü'nde bile, katılımın üye sayısına oranla düşük olduğu açık biçimde görülebilmekteydi. İlgili kurumların yöneticileri, üye sayısının yüksek olmasını; üyelerin düğün, nişan ve cenaze gibi etkinliklerde mekânı kolaylıkla kullanabilmesine bağlamıştır. Ayrıca halk oyunları etkinlikleri ya da mangal buluşmaları gibi kültürel faaliyetlerde katılımın daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Geleneksel ritüel bağlamındaki kopuş, belirli kutsal günler dışında mekânın kutsal işlevini kaybetmesine de yol açmıştır. Nevruz ve perşembe gecesi gibi kutsal zamanların dışında, özellikle kutsal zaman dilimlerinden biri olan Muharrem ayı ve Hızır günleri haricinde, mekânlar ritüel bağlamdaki işlevinden kopuk biçimde varlığını sürdürmektedir. Bu durumun Alevi inanç sisteminin ritüel takvimiyle şekillendiği ifade edilse de modern dünyanın ekonomik ve toplumsal kaygıları, geleneksel bağlamda ritüelin belirlediği kutsal mekân algısının önüne geçmektedir. Kutsal mekân algısında meydana gelen değişimi daha açık biçimde ortaya koyabilmek amacıyla saha çalışmamız sırasında tespit ettiğimiz iki örneği paylaşmak istiyoruz. İlk örnek, Almanya'daki Duisburg Alevi Toplumunu Cemevi Başkanı Fatma Yaşar tarafından aktarılmıştır. Duisburg, Alevi topluluğunun yoğun biçimde göç ettiği şehirlerden biridir. Almanya'da okullarda Alevilik derslerinin resmî olarak okutulmasına karar verilmesinin ardından, Alevilik derslerinin verildiği okullardan birinin yönetimi; öğrencileri müfredatta yer alan her din ve inanca ait kutsal mekânlarla tanıştırmak amacıyla gezi düzenleme kararı almıştır. Birçok din ve inanca ait kutsal mekân ziyaret edildikten sonra Duisburg Cemevi'ni ziyaret etmek amacıyla randevu talebinde bulunulmuştur. Kutsal mekâna yapılacak ziyaretin amacı anlatıldığında, cemevi başkanı cem ritüeline ayrılmış bağımsız bir cemevi alanlarının bulunmadığını ifade etmiştir. Bu olayın ardından dernek yönetimi, üyelerin oyun oynadığı alanı başka bir yere taşıyarak küçük bir bölümü cem ritüeli için yeniden düzenleme kararı almıştır.

İkinci örnek ise şu şekildedir: Avusturya'nın Viyana şehrindeki Şah Hatayi Cemevi'nin bir parçası olan düğün salonu özel bir şirkete kiralanmıştır. Yapılan kira sözleşmesinde, Alevi inanç sistemi açısından önem taşıyan özel günlere ilişkin herhangi bir maddeye yer verilmemiştir. Bu nedenle 2018 yılında Muharrem ayında Viyana'da bulunduğumuz sırada, cemevi binasında Alevi inanç sistemine ait yas ritüelleri icra edilirken aynı anda bir düğün gerçekleştirilmektedir. Yas ritüelleri ve

düğün aynı bina içerisinde birlikte yürütülmüştür. Bu iki örnek, mekânın kutsal bağlamdan maddi bağlama geçişini anlamayı kolaylaştırmaktadır. Sünnet, düğün, nişan ve eğlence gecesi organizasyonlarının yanında cenaze hizmetleri de cemevlerinin gelir kaynaklarından biri hâline gelmiştir. Özellikle Avrupa’da cenaze hizmeti sunan cemevleri, diğer cemevlerine kıyasla daha fazla üyeye sahiptir. Cenaze süreçlerinde başta Alevi kurumları olmak üzere birçok şirket rol almaktadır. Cenaze hizmetleri ve cenazenin ülkeye nakledilmesi önemli bir sektör hâline gelmiştir. Bu sektör, ritüel evreninin şekillenmesinde etkili olmakta ve cemevlerinin gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Geleneksel ocak merkezli ritüel bağlamında ikrar, musahiplik, dar ve görgü ritüelleri öncelikli bir konuma sahiptir. Buna karşılık kentleşme nedeniyle geleneksel ritüel evreninden uzaklaşan birçok kişi, ritüel topluluğuna dâhil olmadan yaşamını yitirmektedir. Bu nedenle toplumun önemli bir kısmı cemevi ile ilk kez düğün ya da toplumsal bir etkinlik aracılığıyla karşılaşmaktadır. Cenaze hizmetleri, cemevlerinin en önemli gelir kaynaklarından biri hâline gelmiştir. Özellikle Türkiye’de cemevlerinin temel gelir kaynağını, cenazenin ardından 3, 7 ve 40. günlerde gerçekleştirilen yemek hayırları oluşturmaktadır. Bu nedenle “ritüelin yeniden inşası”na yönelik en yoğun girişimler cenaze merkezli ritüeller etrafında ortaya çıkmaktadır. Geleneksel bağlam içerisinde cenaze, dış hizmet niteliği taşıyarak günümüzde Alevi bireylerin dünyasında en önemli tartışma alanlarından biri hâline gelmiştir.

Fotoğraf 4. Cem ritüelleri, halk oyunları, düğün yemekleri ve cenaze hizmetleri gibi farklı amaçlarla aynı mekânların çok işlevli kullanımına bir örnek

Derneklerden federasyonlara ve dinî önderlere kadar birçok kurum ve kişi, cenaze merkezli ritüellerin inşasında yer almış ya da almaya devam etmektedir. Geleneksel bağlam içerisinde öncelik, inanç halkasına girişi simgeleyen ikrar ve musahiplik merkezli ritüel evrenine verilmektedir. Ancak kent ortamında ikrar ve musahiplik ritüellerine katılımın ciddi biçimde azalması sebebiyle bu ritüellerin yerel ve bölgesel geleneklere göre şekillenen farklılıkları üzerine herhangi bir tartışma yürütülmektedir. Ölümün her birey açısından kaçınılmaz bir gerçeklik olması nedeniyle cenaze ritüelleri ön plana çıkmaktadır. Özellikle son beş yıl içerisinde cenaze ritüellerinin yoğun biçimde yeniden inşa edilmesine yönelik tartışmalar dikkat çekmektedir. Bu tartışmaların temel odağı ritüeller gibi görünse de önemli bir kısmı maddi kaygılar etrafında şekillenmektedir. Alevi kurumları “cenaze erkânnamesi” adı verilen metinler yayımlamakta ve cenaze ritüellerini kendi kurumları içerisinde hazırlanan bu metinlere göre yürütmektedir. Bu nedenle cemevlerinde gerçekleştirilen cenaze ritüelleri, cemevi ve bağlı bulunduğu üst kurumların aldığı kararlar doğrultusunda belirlenmektedir. Dedeler de hizmetlerini bu kararlar çerçevesinde yürütmektedir. Bu değişimlerin sonucunda dinî önderler, geleneksel icralardan uzaklaşarak kurumsal kabul doğrultusunda işleyen ritüel pratiklerine yönelmektedir. Cenaze merkezli tartışmaların güçlü biçimde öne çıkmasının temel nedenlerinden biri de kurumlara ve bu kurumlarda görev yapan dinî önderlere sağlanan maddi destektir. Bu değişim ve tartışmalar teolojik meseleler gibi sunulsa da ideolojik ve maddi nedenler önemli bir ağırlığa sahiptir. Ritüeller, modern bir görünüm kazanabilse de bir şekilde geleneksel yapıya bağlı kalmayı sürdürmektedir. Bu bağlamda geleneksel yapılar, modern biçimler içerisinde dönüşmekte ve yenilenmektedir (Kasap, 2021: 128). Bu değişim ve dönüşümü, geleneğin yeni ihtiyaçlar doğrultusunda işlevsel biçimde kullanılması olarak değerlendirmek mümkündür. Postmodern toplumun ortaya çıkardığı yeni ihtiyaçlar, küreselleşme ve kentleşmenin meydana getirdiği süreçler ile ekonomik gereksinimler, kent ortamındaki Alevi ritüellerinin dönüşüm geçirmesine yol açmıştır.

Sonuç

Sonuç olarak elde ettiğimiz bulgular doğrultusunda, Alevi inanç sisteminin geleneksel kapalı toplum yapısı içerisinde oluşturduğu ritüel evreni; göç, kentleşme, modern yaşam ve baskın otoritenin reddi gibi unsurların etkisiyle geleneksel bağlamından uzaklaşarak yeni bir dünyaya geçiş süreci yaşamaya başlamıştır. Kapitalist sistemin toplumu maddi beklentiler üzerine kurma süreci, Alevi toplumunun ve ritüellerinin dönüşüm geçirmesine de yol açmıştır. Bu değişim, kentlerde daha

güçlü biçimde gözlemlenmekle birlikte geleneksel bağlam içerisinde yaşamını sürdüren toplulukları da zamanla etkilemiştir. Günümüzde Alevi ritüellerinin, oluşum ve aktarım bakımından geleneksel bağlamdan uzaklaşarak maddi dünyanın kurgusu içerisinde yeniden inşa edildiğini açık biçimde ifade etmek mümkündür. Kırsal yaşam için uygun olan inanç sisteminin geleneksel yapısı, Türkiye’den ve yurt dışından gerçekleşen göçlerin ardından kentlerde oluşan yeni yaşam alanlarına aktarılamamıştır. Ritüeller tarafından şekillenen toplumsal yapının öz denetim gücü, etkisi ve işlevi kaybolmuştur. İnanç sistemi kente uyarlanamamış; kent ortamında yarı kırsal bir geçiş topluluğu biçimindeki temsili çatışmalara yol açmıştır. Toplumun dinî yönü zayıflamış, inanç sistemi ile kültürel dünya arasındaki denge kurulamamış ve inanç ideolojiye dönüşmüştür. Yönetici otoritenin Sünni İslam merkezli baskın algısı uzun yıllar boyunca güçlenerek devam etmiş ve bu değişimlere katkı sağlamıştır. Kapitalizm ise toplumsal algıyı maddi beklentiler etrafında şekillendirmiştir. Bu durum, Alevi toplumunun ve ritüellerinin dönüşüm geçirmesine de yol açmıştır. Başlangıçta kentlerde daha güçlü biçimde ortaya çıkan bu değişim, zamanla geleneksel bağlam içerisinde varlığını sürdüren toplulukları da etkilemiştir. Türkiye, Almanya, Avusturya ve İngiltere’de gerçekleştirdiğimiz saha araştırmalarından elde edilen veriler doğrultusunda, Alevi ritüellerinin oluşum ve aktarım bakımından geleneksel bağlamdan uzaklaşarak maddi dünyanın çerçevesi içerisinde yeniden inşa edildiğini açık biçimde ifade edebiliriz.

- ASSMANN, Jan (2015). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BELL, Catherine (1992). *Ritual Theory, Ritual Practice*. New York: Oxford University Press.
- BELL, Catherine (1997). *Ritual Perspectives and Dimensions*. New York: Oxford University Press.
- ELIADE, Mircea (2021). *Mitlerin Özellikleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- GEERTZ, Clifford (1957). "Ritual and Social Change: A Japanese Example". *American Anthropologist*. 59. 32-54.
- KASAP, Özlem (2021). "Ritüel/ Ritüellik Kavramları ve Ritüelliğin Anlamsal Değişimi Üzerine". *Millî Folklor*. 131. 123-130.
- LANGER, Robert (2015). "Marjinalleştirilen İslam: Kırsal Ritüellerin Kentsel ve Çoğulcu Bağlamlara Aktarımı ve Uluslar Ötesi Uygulama Toplulukların Ortaya Çıkışı". *Kızılbaşlık Alevilik Bektaşilik Tarih-Kimlik-İnanç-Ritüel*. (Der. Yalçın Çakmak ve İmran Güneş). İstanbul: İletişim Yayınları.
- METCALF, Peter (1981). "Meaning and Materialism: The Ritual Economy of Death". *Man, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*. 16. 563-578.
- OKAN, Murat (2004). *Türkiye'de Alevilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- SALMAN, Cemal (2018). *Lâmekândan Cihana Göç Kimlik Alevilik*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- SEGAL, Robert (1980). "The Myth-Ritualist Theory of Religion". *Journal for the Scientific Study of Religion*. 19/2. 173-185.
- SHANKLAND, David (2006). "Social Change and Culture: Responses to Modernization in an Alevi Village in Anatolia". *Structure and Function in Turkish Society-Essays on Religion, Politics and Social Change*. İstanbul: The ISIS Press.
- ŞAHİN, İlkay (2008). *Göçmen Kadınların Dini Ritüellere Katılımı: Amersfoort (Hollanda) ve Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- WACH, Joachim (1987). *Din Sosyolojisine Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- YILDIRIM, Rıza (2012). "Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 62. 135-162.